

Друздєв О. В.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОГО ГАРНІЗОННОГО ХРАМУ СВЯТИХ АПОСТОЛІВ ПЕТРА І ПАВЛА (КОСТЕЛ ЄЗУЇТІВ) У ФОНДАХ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

У статті проаналізовано джерела до історії Гарнізонного храму святих апостолів Петра і Павла (колишній костел єзуїтів), виявлені у фондових колекціях Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника. Зокрема окремо виділено ті документи, які мають практичне значення у процесі ревіталізації храму, який був зачинений із 1946 до 2011 р. Важливим корпусом джерел, які стосуються історії храму, є архів самої бібліотеки ім. В. Стефаника, фондосховище якої розміщувалося у будівлі церкви до кінця 2011 р. Ці документи дають змогу, зокрема, простежити історію будівлі в радянський час та зміни, які з нею відбувались протягом цього періоду. Також вагомим комплексом джерел є колекція фотоматеріалів із зображеннями різних частин храму. Наприклад, аналіз зображення вівтаря св. Станіслава Костки дає можливість краще зрозуміти вигляд однієї з трьох храмових каплиць, дві з яких (Богородиці та власне св. Станіслава Костки) вдасться відновити з часом. Також у збірках бібліотеки зберігаються важливі документи, які стосувались реставрації третьої каплиці – св. Бенедикта-мученика – на початку ХХ ст. Завдяки їм є можливість дізнатись про вигляд та особливості декорації каплиці, приміщення якої в наші дні не належить храму.

Зазначимо, що у фондових колекціях Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника зберігається порівняно небагато матеріалів до історії Гарнізонного храму святих апостолів Петра і Павла (костелу єзуїтів). Водночас деякі з них є достатньо важливими для студій з історії храму, тому вони варті уваги дослідників.

Ключові слова: Гарнізонний храм, костел єзуїтів, Єжи Яніш, реставрація фресок, Львів.

Відкриття у 2011 р. колишнього костелу єзуїтів у Львові, який отримав статус Гарнізонного храму міста, актуалізувало питання історико-культурних досліджень його спадщини. Очевидно, вагому роль у цьому процесі відіграє пошук документів, які б дали змогу більш уважно поглянути на історію цієї церкви, а також допомогли в ревіталізації та осмисленні значення цієї архітектурної пам'ятки у житті міста. Через різні історичні обставини, джерельний комплекс до історії храму розпорошений по кількох інституціях різних країн. З огляду на це, вагомим значення набувають документи, які зберігаються в Україні, зокрема у Львові, і є доступні для досліджень. Однією з таких інституцій, в якій зберігаються матеріали до історії храму, є Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника (ЛННБ). Завданням цієї публікації буде аналіз виявлених у фондових колекціях бібліотеки матеріалів до історії храму¹.

¹ З огляду на карантинні обмеження у роботі інституцій через пандемію коронавірусу, висловлюємо вдячність за сприяння та пошук більшості з аналізованих у статті матеріалів

Ця тематика, фактично, вперше стає предметом для студій. З історіографічних праць можемо назвати лише дві. Мова йде про статтю Уляни Красник «Львівські монастирі на фотонегативах кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на матеріалах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника)», в якій було згадано (і частково опубліковано) добірку зображень екстер'єру та інтер'єру храму з фондових збірок Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів², а також публікацію Віри Солук «Відділ обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування»³,

настоятелю Гарнізонного храму о. Тарасу Михальчуку, дирекції Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ ім. В. Стефаника) та особисто працівникам, які здійснювали пошук, зокрема Назарію Лоштинку та Маркіяну Нестайку.

² Уляна Красник, «Львівські монастирі на фотонегативах кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на матеріалах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника)», *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника* 9 (25) (2017): 548–569.

³ Віра Солук, «Відділ обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування», *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника* 2 (18) (2010): 332–360.

в якій уперше було введено в науковий обіг архівні матеріали самої бібліотеки, які стосувалися періоду перебування її фондів у приміщенні церкви. Інших же досліджень, дотичних до запропонованої у цій статті теми, не було виявлено.

Загальновідомим фактом є те, що сучасний Гарнізонний храм святих апостолів Петра і Павла є колишнім монастирським костелом львівського осередку Товариства Ісуса (далі – Т. І.). Відповідно, документація, яка стосується діяльності львівського єзуїтського колегіуму, є первинним напрямом пошуків. Із наявних у фондів колекціях Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника матеріалів, які стосуються діяльності єзуїтів у регіоні, деякий стосунок до теми цієї статті має каталог єзуїтів, які перебували в Польському королівстві у 1758 р.⁴ Цей документ не стосується прямо ні львівського осередку Товариства Ісуса, ні, тим паче, храму. Водночас, у ньому містяться важливі біографічні відомості щодо монахів, які певний час служили у Львові, й зокрема у храмі. Вартими уваги є дані щодо походження, освіти та місця служіння єзуїтів. Кілька згадок про події, які відбувались у храмі, містить уривок хроніки монастиря за 1700–1705 рр., який зберігається у підшивці документів, що стосуються діяльності єзуїтів у 1605–1762 рр.⁵ В інших документах, які пов'язані з осередками Товариства Ісуса в регіоні, даних про храм не виявлено. Характеризуючи наявні в цих матеріалах дані, можемо стверджувати, що ці справи є малоінформативними для дослідження історії храму. Здебільшого ці документи стосуються господарських та інших справ колегії в цілому і лише контекстуально можуть бути залучені в студіях щодо минулого храму.

Більш інформативними є матеріали до історії храму в XIX–XX ст. Зокрема, у фонді Леопольда Райса зберігаються документи, які стосуються фальшивої пожежної тривоги, що трапилася 17 лютого 1874 р.⁶ Варто зауважити, що цей епізод історії храму є одним із найвідоміших, його часто використовують у дописах різноманітних популярних сайтів і розповідях місцевих екскурсоводів, які на свій лад трактують цю історію. Згідно з документом, у костелі трапилася тиснява через фальшиве повідомлення якогось із прихожан про займання одного з газових ліхтарів. Унаслідок 13 осіб було доставлено до місцевого шпиталю, ще більше було травмовано.⁷ Результатом цієї ситуації стало звернення

автора згаданого документу до міської влади з проханням заборонити використовувати у храмах під час літургій газове освітлення та замінити його на свічкове, особливо під час велелюдних мес⁸. Із цього прохання ми можемо зробити висновок, що з технічного погляду в костелах Львова кінця XIX ст. можливим було освітлення свічками. Очевидно, в деяких храмах і було так. Водночас, відомо, що незважаючи на цей випадок, змін в освітлення храмів під час мес не було введено. Зараз про існування газових ліхтарів у храмі нагадує один з експонатів у музеї-підземеллі храму.

Найбільш численною та найбільш інформативною є умовна група документів, присвячена реставраційним роботам у храмі першої половини XX ст. Умовність полягає у тому, що вони не виокремлені в окрему групу, проте мають тематичну спільність. Першим і, як видається, найбільш корисним у студіях над історією храму документом є кошторис реставрації каплиці святого Бенедикта-мученика, укладений у 1909 р. керівником робіт, професором Діонізієм Кричковським⁹. Із практичного погляду найвагомішою частиною цього кошторису є навіть не вартість і перелік робіт, які планувалось виконати, а зауваги самого реставратора. Завдяки їм можна дізнатись про стан та приблизний вигляд каплиці святого Бенедикта станом на початок XX ст. Варто зауважити, що цей документ зберігається у фонді родини Дідушицьких, представники якої побудували цю каплицю у середині XVIII ст. і доклали фінансових зусиль щодо її відновлення на зламі XIX–XX ст. Водночас, незважаючи на те, що родина Дідушицьких опікувалась каплицею і в подальші роки, інших документів, які б стосувались їхніх зв'язків із храмом, не було виявлено.

Найбільше матеріалів з історії храму було виявлено у фонді Управління консервації Львівського воєводства, а саме шість справ, які стосуються реставраційних робіт періоду 1906–1938 рр. Хронологічно першими документами є запрошення приєднатися до комісії у справі заміни підлоги в костелі, адресоване доктору Людвіку Фінкелю 7 листопада 1905 р.¹⁰, а також лист-відповідь від 3 жовтня 1906 р. тому самому адресатові у справі заміни пошкодженої частини підлоги¹¹. Історичним контекстом цих листів є питання про заміну 400 кв. метрів підлоги храму, порушене суперіором осередку Товариства Ісуса

⁴ ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 4, оп. 1, од. зб. 571, 75 арк.

⁵ Там само, ф. 5, оп. 1, од. зб. 95, арк. 107–108 зв.

⁶ Там само, ф. 9, од. зб. 9, арк. 58–58 зв.

⁷ Там само, арк. 58.

⁸ Там само.

⁹ Там само, ф. 45, оп. 3, од. зб. 1947, арк. 1–3.

¹⁰ Там само, ф. 26, од. зб. 27, арк. 257.

¹¹ Там само, арк. 243.

в 1905 р. Аргументом для цієї справи стало нищення великої частини плит, які складались повністю або частково з пісковика, внаслідок чого у храмі здіймався пил, який ускладнював дихання прихожанам і священникам храму¹². Центральне управління консервації заперечувало щодо таких робіт, вважаючи стан підлоги нормальним. Результатом обговорення питання став, власне, згаданий лист-відповідь д-ру Людвіку Фінкелю з дозволом часткової заміни підлоги в храмі. Значення такого листування, окрім встановлення факту ремонтних робіт, полягає у можливості простеження процесу організації реставрації, що теж становить дослідницький інтерес.

Деякі дані подано у збірці матеріалів львівського управління консервації у справі реєстрації історико-архітектурних пам'яток у Східній Галичині за 1921–1929 рр. Зокрема, вартим уваги є опис храму, автор якого стверджує, що архітектор (очевидно, мова йде про автора проекту) є невідомий, сам костел побудований у стилі єзуїтського бароко і міг умістити 5 тисяч вірян¹³. Оскільки в документі багато тексту написано олівцем і є чимало закреслень, можна стверджувати, що це просто чернетка. Однак вона є цікавою з погляду відстеження джерела одного з найпопулярніших міфів про храм, а саме твердження про 5 тисяч вірян, які могли розміститись у храмі. Як відомо, цю тезу ввів у обіг єзуїт о. Станіслав Заленський у своїх працях. І, як бачимо, її безапеляційно прийняли навіть наукові інституції. Подібна інформація є в іншому документі¹⁴, який теж подає лише короткий опис пам'ятки, але додає тезу, про храм спершу будували як однонавовий, що цілком спростовано в наш час¹⁵.

Міжвоєнний час позначився активними реставраційними роботами та одним вагомим ювілейним проєктом. Мова йде про 270-річницю проголошення нунцієм П'єтро Відоні (*im.* Pietro Vidoni) перед іконою Матері Божої Утішительки слів «Мати Божа, королево Польщі, молися за нами», які були додані до Лоретанської Літанії. Згідно з планами, на бічному фасаді храму з боку площі Святого Духа (тепер Івана Підкови) мали створити мозаїку з зображенням згаданої ікони. Автором проєкту мозаїки був Зигмунд Харланд (*пол.* Zygmunt Harland). Збережений у

рукописі № 59 протокол комісії, яка займалась цим питанням, описує пропонований проєкт вигляду мозаїки¹⁶. З огляду на те, що проєкт не було втілено, цей документ має вагому цінність для студій із періоду історії храму міжвоєнного часу.

Найбільш актуальними з погляду сучасності храму є матеріали щодо його реставрації, яку проводили під керівництвом Єжи Яніша у 1930-х рр. Зокрема, наявні такі документи:

- посвідчення Єжи Яніша про роботу як реставратора¹⁷;
- відомості про проведення у 1937 р. і завершення у 1938 р. реставрації стінописів¹⁸;
- інформація щодо планів відкриття у колишньому костелі сс. кларисок Гарнізонного храму¹⁹;
- фінансові дані, зокрема розрахунки з самим Янішем²⁰.

Окрім цих документів, окремо слід згадати про архів бібліотеки ім. Василя Стефаника. Ці матеріали становлять особливу дослідницьку цінність. Справа в тім, що з 1959 р. і до 2011 р. у приміщенні сучасного Гарнізонного храму розташовувалось одне з бібліотечних фондосховищ. Завдяки збереженим документам, є можливість реконструювати основні моменти історії храму в радянський час. Фрагментарно це питання висвітлено у дослідженні Віри Солук²¹. Зокрема відомо, що приміщення церкви бібліотека отримала у 1959 р.²² З цього часу до храму поступово переміщували книжки. Зокрема, протягом 1960–1962 рр. книжки звозили з приміщень на вулицях Винниченка, 24 (40 тисяч одиниць), Хмельницького, 36 (70 тисяч), Стефаника, 2 (294 тисячі)²³. Збереглись у архіві бібліотеки й відомості про несанкціоновані потрапляння невідомих осіб до храму. Загалом, наявні документи дають можливість реконструювати основні епізоди історії храму в радянський час.

Ще однією групою матеріалів до історії Гарнізонного храму святих апостолів Петра і Павла є фотографії. Зберігаються вони у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. Частково ці матеріали були опубліковані у статті Уляни Красник, зокрема мова йде про зображення скульптурної композиції Розп'яття Ісуса Хри-

¹⁶ ЛННБ України ім. В. Стефаника, ф. 26, од. зб. 59, арк. 177.

¹⁷ Там само, од. зб. 19, арк. 219.

¹⁸ Там само, арк. 178–179.

¹⁹ Там само, арк. 323.

²⁰ Там само, од. зб. 61, арк. 64–65.

²¹ Солук, «Відділ обмінно-резервних фондів», 332–360.

²² ЛННБ України ім. В. Стефаника, архів. оп. 1, од. зб. 822, арк. 12.

²³ Солук, «Відділ обмінно-резервних фондів», 347.

¹² Sprawozdania Grona ck Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej. Teka tom III. Nr. 44–51 (Maj-Grudzień 1906): 9.

¹³ ЛННБ України ім. В. Стефаника, ф. 26, од. зб. 23, арк. 150 зв.–151.

¹⁴ Там само, од. зб. 46, арк. 265 зв.

¹⁵ Jerzy Paszenda, «Kościół jezuitów we Lwowie w świetle źródeł archiwalnych», у *Budowlejezuickie w Polsce*, t. II (Kraków: WAM, 2000), 21.

ста, а також триптиху Борогодиця з дитям. Нам вдалось ознайомитись лише з невеликою частиною наявних у фондах світлин. Більшу частину фонду становлять фотонегативи, які через технічний стан, тимчасово, є недоступні для досліджень. Згідно з даними Уляни Красник, у фондах Інституту зберігаються фотонегативи із зображенням фасаду костелу святих Петра і Павла, які виконав інженер Вільницький, зображення емпор, балюстрад та вже згаданих Триптиху та Розп'яття²⁴. Більшість цих світлин потрапили до фондів бібліотеки зі збірки музею Любомирських у Львові²⁵. В доступі для дослідників є кілька фото, серед яких слід виокремити чотири світлини. Зокрема, на двох із цих чотирьох світлин зображені фрески центральної нави, які було пошкоджено артилерійським снарядом у 1919 р.²⁶ На користь цього твердження свідчить те, що у центрі фрески немає дати «1919», яка з'явилась під час реставрації у 1930-х рр. Ці фото мають практичну цінність не лише для істориків, а й для реставраторів, які упродовж 2018–2021 рр. працюють над відновленням цих розписів. Варто зазначити, що ці фото вже було опубліковано²⁷, однак, на наш погляд, неправильно датовано 1983 р. Іншою світлиною, яка варта уваги, є зображення вітваря св. Станіслава Костки. Завдяки їй маємо змогу побачити повну декорацію вітваря одного з найшанованіших святих передвоєн-

ного Львова, зокрема зображення бл. Анджея Боболі, яке було вмонтоване в сам вітвар. Як відомо, орієнтовно в період 1944–1946 рр. ікону св. Станіслава Костки вивезли до Польщі. Наразі вона зберігається у семінарській каплиці у м. Новий Сонч²⁸. Найбільш цінною з погляду новизни є фотографія процесу реставрації даху храму в 1959 р. На світлині видно дерев'яний каркас даху, який було зруйновано під час пожежі 1939 р., а також дерев'яні риштування для працівників. Це фото є важливим візуальним доповненням для висвітлення процесу ремонтів/реставрацій храму в ХХ ст., що має вагому практичну цінність в умовах ревіталізації храму в наші дні.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що у фондів колекціях Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаніка зберігається порівняно небагато матеріалів до історії Гарнізонного храму святих апостолів Петра і Павла (костелу єзуїтів). Водночас, деякі з них є достатньо важливими для студій над історією храму. Передусім ідеться про списки єзуїтів у ХVIII ст., які необхідні для дослідження персон священнослужителів храму в різний час. Також важливими є документи, які стосуються реставрацій храму в ХХ ст. Та найбільш цінними є фотоматеріали, які мають вагому практичну цінність у процесі ревіталізації церкви, яка відбувається у наші дні, а також документи архіву бібліотеки. З огляду на тривалий час перебування одного з фондосховищ у приміщенні бібліотеки, дослідження цих матеріалів є важливим для розуміння того стану, в якому опинився храм у 2011 р. Очевидно, що для більш повного висвітлення цієї теми необхідно залучати та досліджувати й інші джерела.

²⁴ Красник, «Львівські монастирі на фотонегативах», 558.

²⁵ Там само.

²⁶ “Fragment diariusza klasztoru oo. Jezuitów przy kościele pw. Świętych Apostolów Piotra i Pawła we Lwowie za lata 1918–1919”, в *Kościół Rzymskokatolicki i polacy w Małopolsce wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919. Źródła* (Lwów; Kraków: Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię, Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., 2012), 534.

²⁷ Ks. Józef Wołczański, *Między zagładą a przetrwaniem: Wybrane obiekty sakralne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego na Ukrainie Zachodniej 1945–1991*. (Kraków, 2005), 102–109.

²⁸ “Nawaboczna”, Parafia pw. Ducha Świętego w Nowym Sączu, accessed January 9, 2021, <https://nowysacz.jezuici.pl/historia/nawa-boczna/>.

Bibliographic References

- “Fragment diariusza klasztoru oo. Jezuitów przy kościele pw. Świętych Apostolów Piotra i Pawła we Lwowie za lata 1918–1919”. In *Kościół Rzymskokatolicki i polacy w Małopolsce wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919. Źródła*. Lwów; Kraków, Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię, Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., 2012.
- Krasnyk, Uliana. “Lvivski monastiri na foto nehatyvakh kintsia XIX – pochatku XX st. (na materialakh Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka)”. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka* 9 (25) (2017): 548–569.
- “Nawaboczna”, Parafia pw. Ducha Świętego w Nowym Sączu. Accessed January 9, 2021, 2021, <https://nowysacz.jezuici.pl/historia/nawa-boczna/>
- Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka. Arkhiv. op. 1, od. zb. 822, 12 ark.; f. 4, op. 1, od. zb. 571, 75 ark.; f. 5, op. 1, od. zb. 95, 251 ark.; f. 9, od. zb. 9, 60 ark.; f. 26, od. zb. 19, 379 ark.; f. 26, od. zb. 23, 237 ark.; f. 26, od. zb. 27, 589 ark.; f. 26, od. zb. 46, 943 ark.; f. 26, od. zb. 59, 221 ark.; f. 26, od. zb. 61, 233 ark.; f. 45, op. 3, od. zb. 218.
- Paszenda, Jerzy. *Kościół jezuitów we Lwowie w świetle źródeł archiwalnych*. In *Budowle jezuitów w Polsce*. T. II, 112–126. Kraków: WAM, 2000.
- Soluk, Vira. “Viddilobminno-rezervnykh fondiv ta retrospektyvnoho komplektuvannia”. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka* 2 (18) (2010): 332–360.
- Sprawozdania Grona ck Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej. Teka tom III. Nr. 44–51 (Maj–Grudzień 1906): S. 31.
- Wołczański, Józef, ks. *Między zagładą a przetrwaniem: Wybrane obiekty sakralne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego na Ukrainie Zachodniej 1945–1991*. Kraków, 2005.

O. Druzdiev

SOURCES FOR THE HISTORY OF SAINTS PETER AND PAUL GARRISON CHURCH (THE FORMER JESUIT CHURCH) DISCOVERED IN THE FUNDS OF VASYL STEFANYK NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV

The article analyzes the sources on the history of Saints Peter and Paul Garrison Church (the former Jesuit Church) discovered in the funds of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. In particular, the documents that are of practical importance for the process of church revitalization as the building remained closed from 1946 until 2011 are distinguished. The significant corpus of sources concerning the church history is the archive of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, the depository of which was located in the church until the end of 2011. With these documents, it is possible to trace the history of the church building during the Soviet time and the changes that happened during this period. Moreover, the collection of photographic materials with the depiction of different parts of the church constitutes a significant corpus of sources. This information is valuable for the conservation professionals working on the renewal of church exteriors and interiors. Particularly, the photographs that show the process of the roof restoration in 1959 offer an opportunity to assess the degree of the ceiling destruction during the Second World War. Photographs of the frescoes in the main nave demonstrate the state of the ceiling and frescos as of the beginning of the 20th century and therefore give an insight into the progress of conservation works during the interwar period. The analysis of the photograph of the altar of Saint Stanislaw Kostka makes it possible to understand what one of the three chapels in the church looked like. The other two chapels (of the Virgin Mary and Saint Stanislaw Kostka) will be restored in course of time. As for the third chapel of Saint Benedict the Martyr, important documents concerning the restoration of this chapel at the beginning of the 20th century are stored in the funds of the library. With these documents, it is possible to specify the appearance of the chapel and the peculiarities of its decorations, as the chapel does not belong to the church nowadays. To sum up, it can be stated that the funds of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv contain a relatively small amount of materials on the history of Saints Peter and Paul Garrison Church (the Jesuit Church). At the same time, some of them are important for the studies of the history of the church, so they deserve attention from the researchers.

Keywords: the Garrison church, the Jesuit church, Jerzy Janish, restoration of frescoes, Lviv.

Матеріал надійшов 17.01.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)